

Kap 16 : ”1955/00 – Gatans parlament”

Den 24 mars 1955 hölls konstituerande mötet för ”Stockholms Republikanska Klubb”, Stockholmsklubben. Initiativtagarna var ett uppbåd 75 kulturradikaler från Stockholms högskola m fl ställen.⁴¹⁹ Drivande påstås ha varit redaktören för tidningen Folket i Bild Ivar Öhman (1914-1989). Till mötesordf valdes författaren Kai Henmark (1932-1980). Senare valdes författaren Hans Haste (1924-1990) från Arbetarnas bildningsförbund (ABF) till ordinarie ordf. Det har påståtts att författaren Vilhelm Moberg (1898-1973), känd antimonarkist, hade en roll vid bildandet. Så var inte fallet. Han kom tillbaka från Amerika först två dagar efter mötet. Hans dotter Eva Moberg (1932-2011) satt visserligen i klubbens styrelse men försvann efter ett tag. Ytterligare två namnkunniga medlemmar var den socialdemokratiska agitatorn Einar ”Texas” Ljungberg (1880-1974) som 1909 faktiskt suttit ett år i fängelse för att ha yttrat sig nedsättande om monarkin och förespråkade republik och den socialdemokratiska fackföreningsmannen Sten Sjöberg (1909-2004), känd antimonarkist.

Med tanke på den mytologi som senare omsvärmat klubben var programförklaringen mycket hovsam: ”Klubben skulle främja de republikanska strävandena genom att sprida upplysning i frågan. Det skulle vara en saklig upplysning, utan udd mot Bernadotterna eller mot någon enskild medlem av kungahuset.”⁴²⁰

Kort efter bildandet publicerade Vilhelm Moberg en stridsskrift på Folket i Bilds förlag "Därför är jag republikan" där han radade upp ett antal argument som talade mot monarkin. Skriften såldes med tiden i hela 40 tusen exemplar. Främsta argumentet (åtminstone det mest citerade) handlar om den servilitet som han ansåg monarkin uppmuntrade: "Kungadömet frammanar och utvecklar några av människans mest förödmjukande egenskaper: begäret att stå i gunst hos de höga, ivern att få umgås med dem, tjänstvilligheten till varje pris, den böjda ryggen inför överheten. Kungligheten får undersåtarna att förnedra sig själva även om det inte är deras avsikt. Till konungen och hans hov hör lakejen, och kungadömet har alltid alstrat lakejsjälur eller vad vi kallar hovmannamentalitet: Denna beskäftighet hos människor, som i varje situation är beredda att stå sin härskare till tjänst."⁴²¹ "Hovpoeten" Bo Setterlind (1923-1991) skrev en motskrift "Därför är jag monarkist"⁴²² som Moberg grymt avrättad. Setterlind påstås framförallt ha beklagat sig över Mobergs förnuftsdyrkan som gjorde honom blind för människans behov av poesi och symboler. Detta måste avse någon annan publikation. I "Därför är jag monarkist" påpekade Setterlind helt opoetiskt att Stalin och Hitler båda ledde republiker. Uppenbarligen ett för sin omgivning farligare statsskick än monarkin. (Rojalistiska föreningen har senare anammade argumentet, 2009 med Mexiko som varnande exempel på tillståndet i en republik.) Ytterligare ett inlägg var motskriften "Därför är jag monarkist" av den för mig okände Sven Svensson (1891-): "Något som Moberg vill åt är lakejsjälur. Men vem är ej lakejsjälur åt någon? Det måste väl alltid finnas såväl över- som undersåtar. Ett samhälle kan väl ej existera utan styrande, som har en viss bestämmanderätt över andra."⁴²³

Moberg var en partipolitiskt svårplacerad vänsterradikal som med tiden blev något av en ”folktribun”. Det förefaller som om han i likhet med många andra i hans generation var besviken över att rösträttsreformerna 1909, 1918 & 1921 inte inneburit några grundläggande samhällsförändringar. Makthavarna lärde sig att leva med dem. Detta fick en mängd grupper bära skott för i hans skrivelser. Moberg själv förklarade att han redan i ungdomen kommit att hata monarkin efter att ha läst anarkisten Krapotkin & den ungsocialistiska (=syndikalistiska) tidningen Nya Folkviljan.

⁴¹⁹ Republikanska föreningen. Historik. [Internet.]

⁴²⁰ Sven Ulric Palme. Bli lillprinsen kung? Vecko Journalen, 1955:29.

⁴²¹ Vilhelm Moberg. Därför är jag republikan. Folket i Bild, 1955.

⁴²² Bo Setterlind. Därför är jag monarkist. Stockholm : Medéns, 1955.

⁴²³ Sven Svensson. Därför är jag monarkist. Vara, 1967.

Mest negativ mot republikprojektet var arbetarhistorikern John Lindgren som hänvisade både till Marx, opinionsundersökningar och fakta på marken. Marx: Staten är den härskande klassens förtryckarapparat. Sedan må den kalla sig vad den vill. Opinionen: I december 1943 ville 84 procent av befolkningen ha monarki (93 procent av de borgerliga, 79 procent av de i arbetarpartierna). Varför inte välja en strid man kunde vinna istället? Fakta på marken:

Om nazismens förödande återverkningar på intresset för en republikansk statsform hos unga svenska arbetare kan jag vittna av egen erfarenhet. Under de första åren av 1930-talet förekom vid Brunnsviks folkhögskola gång efter annan diskussioner om monarki eller republik. De har efterlämnat minnet av pigga och uppfriskande talövningar – som medel att bekämpa den då aktuella tråkigheten på landsbygden var de förtjänta av ett högt betyg. 1933 gick ridån ner för våra trevliga och angenäma matcher. De upphörde helt och hållet. Det berodde på det uppenbara förräderi mot demokratin som presidenten Paul von Hindenburg begick den dag, då han anförtrorde rikskanslersposten åt Hitler. Året därpå gick presidenten ur tiden och Hitler övertog jämväl befogenheterna som statschef. Vi tyckte att det var meningslöst att längre gnälla över vår egen anpassbara monarki. Och den uppfattningen var vi inte ensamma om. Som en reflex av den ödesdigra och hotfulla utvecklingen i Tyskland var det många övertygelsetroga republikaner som fann anledning att ta sina tidigare åsikter om monarkin under omprövning.

Så går beslutsamhetens friska hy
i eftertankens kranka blekhet över.⁴²⁴

Borgerliga liberaler och merparten socialdemokrater ansåg å sin sida att i och med det parlamentariska folkstyret så var monarkin snöpt och fick gärna vara kvar som historiskt minnesmärke. Monarkins ruinvärde var inte att underskatta.

*

Ytterligare lokala republikanska klubbar startades ute i landet. Som flest var de cirka 20. Den 12 februari 1956 bildades på Stockholmsklubbens initiativ ”Sveriges Republikanska Förbund” som var en samarbetsorganisation för de lokala klubbarna. Ordf blev Sten Sjöberg, vice ordf Hans Haste och sekreterare Ingemar Mundebo (fp).

Den organisation jag blev ordförande för var tvärpolitisk. Socialdemokraterna dominerade i medlemsförteckningen. Den mest uppmärksammade bland dem var andrakammarledamoten August Spångberg [1893-1987]. Sekreteraren i Stockholms arbetarekommun, Sten Andersson [1923-2006], var också medlem. Han blev som bekant sedermera partisekreterare, riksdagsman, socialminister och utrikesminister. Folkpartiets ungdomsförbund var representerat av bl a ministerämnena Per Ahlmark, Ola Ullsten och Ingemar Mundebo. Den sistnämnde var några år vårt förbunds energiske sekreterare. Från LO och dess fackförbund fanns många funktionärer i medlemsförteckningen. Syndikalisterna var mycket starkt företrädade. Tidningen Arbetaren var under redaktionssekreteraren Edvard Ramströms tid ett betydelsefullt språkrör för den republikanska rörelsen. Det fanns också några centerpartister i medlemsförteckningen.⁴²⁵

Ytterligare medlemmar var Herbert Tingsten (1896-1973), chefredaktör för Dagens Nyheter 1946-1959, Per Wrigstad (1917-2002) chefredaktör för Expressen 1960-1977, riksdagsledamoten i folkpartiet Waldemar Svensson (1897-1984), historikern Sven Ulric Palme (1912-1977) och artisten Karl Gerhard (1891-1964).⁴²⁶

Stämningen 1956 var upphetsad. Statsrådet Ulla Lindström, en av initiativtagarna till och senare ledamot i författningsutredningen, berättar i sina memoarer om vad som hände när hon vägrade niga för drottning Elisabeth vid dennas statsbesök. Expressen: ”Hon hälsade på henne

⁴²⁴ John Lindgren. Varför Sverige inte är republik. Lilla biblioteket (Tiden), 1955.

⁴²⁵ Sten Sjöberg. Fackföreningsman och republikan. Sten Sjöberg & Bäckströms förlag, 1999.

⁴²⁶ August Spångberg. I tidens ström. Karlstad, 1966, s 45-48. [internet, pdf]

som folk hälsar mest: genom en bugning men 'med hakan i vädret' som det stod i tidningarna dagen efter.⁴²⁷ – Ulla Lindström: "De närmaste två dagarna utkristalliserades två partier: nigare och anti-nigare. 'Nigarna' var chockade intill döden av den skam som Ulla Lindström dragit över den svenska nationen. ... Nigarna hade inte ord nog starka för att beskriva mitt beteende. De önskade att de fått stå bakom mig, när jag hälsat på Elizabeth – då skulle de ha sparkat mig i bakom så att jag åkt på knä. Socialistdjävul, hundfitta och mjölkpiga, med ett jaktparti till fader och en mjölkpiga till moder, borde jag återgå till fabriken varifrån jag kommit (?) och inte demonstrera min brist på uppfostran inför den gudomliga Elizabeth."⁴²⁸ Lindström var oberörd av kritiken: "Jag niger inte för min kung så varför skulle jag niga för en 40 år yngre flicka även om hon har charm."⁴²⁹ (Det låter bättre på engelska: "I can not give her more honours than I would my king!") Vid Elisabeths andra besök 1983 vägrade samtliga fem kvinnliga ministrar i Olov Palmes regering att niga för henne utan bockade lätt. Inte samma uppståndelse denna gång dock.)

Tingsten menade att monarkin främst stöddes av de statliga ämbetsmännen och officerarna och av de folkliga monarkisterna, personer "med outvecklat intellekt, ringa kunskap och sinne för billig romantik – det är dessa tomma och dumma ansikten som garnerar gatorna vid parader och fyller kyrkorna vid fina begravningar."⁴³⁰ Eftersom de statliga ämbetsmännen och officerarna belönades med tjänsteordnar "trissor" agiterade Tingsten för att avskaffa ordensväsendet vilket lyckades. (En bidragande orsak var förmodligen den oerhörda mängd ordnar och medaljer som Gustaf VI delade ut under sin ämbets tid, enligt en källa cirka 5000 per år. Det verkar alltför många för ett år – kanske avsågs hans livstid. Det var populärt men det devalverade också deras värde.) Ytterligare en medlem, historikern Sven Ulric Palme, ägnade sig åt att angripa kungahusets representation: Grannlåten och festerna var inte bara dyra, de var en sorts agitation av kungadömet för att behålla makten.

Stockholmsklubben organiserade debatter och publicerade en tidning Republiken 1958-1961. Intresset var i början stort, t ex för estraddebatten mellan Vilhelm Moberg och journalisten Ivar Harrie (1889-1973) på medborgarhuset den 18 april 1955 där många inte blev insläppta och den mellan Tingsten och högerledaren Jarl Hjalmarson (1904-1993) på konserthuset i Stockholm den 20 februari 1956 med 1500 åhörare. Hjalmarssons tyngsta argument var att monarki var överlägset republik eftersom monarken uppfostrades till ämbetet redan från början medan en president fick man ta som han var.

Den uttalat reformistiska strategin mötte kritik:

Det finns republikaner som ifrågasätter, om delreformer av detta slag [avskaffande av statsrådseden] verkligen tjänar den stora saken, monarkins fullständiga avskaffande. De menar att möjligheterna till verkningsfull kritik mot det monarkistiska styrelsesättet minskar om vissa av dess mest påfallande avarter borttages. Ur den synpunkten bör monarkins alla absurditeter bibehållas för att kritiken skall bli så verkningsfull som möjligt.

Denna tankegång må förefalla bestickande men är nog ändå felaktig. Övergången till republik blir enklare om glansen kring kungamakten reduceras och monarkens befogenheter också i lagen begränsas. Då blir övergången till ett annat system enklare och reformen förefaller mindre omstörtande. Ordet "Konung" byts mot "president" och föreskrifter om hur presidenten skall väljas insättes i lagen.⁴³¹

⁴²⁷ Expressen, 1969-01-09.

⁴²⁸ Ulla Lindström. I regeringen : ur min politiska dagbok 1954-1959. Stockholm : Bonnier, 1969.

⁴²⁹ Kvällsposten, 1976-01-19.

⁴³⁰ Herbert Tingsten, Skall kungamakten stärkas? Kritik av författningsförslaget. Stockholm: Aldus/Bonnier, 1964.

⁴³¹ Hans Haste. Nyhetsbulletin, cirka 1958-02. Republikanska Klubben i Stockholm. Arbetarrörelsens arkiv.

Intresset avtog därefter snabbt. Redan 1958 var det svårt att hitta monarkister som var villiga att debattera. Den 26 april 1967 slogs Stockholmsklubben och Republikanska förbundet ihop till en enda organisation "Republikanska Klubben" med samma verksamhet som förut. Även Republikanska klubben publicerade en tidning Republiken 1970-1973. Efter det att författningsreformen var genomförd 1974 omvandlades Republikanska klubben den 12 december 1990 till "Stiftelsen Republik" som förvaltar resterande medel. Som mest fanns cirka 2000 medlemmar. 1974 cirka 1000 medlemmar. På slutet var det "tvåsiffrigt". Vägen nedåt skyldes både på borgerlighetens valframgångar och på Silvia:

Sedan 1973 har Republikanska förbundet [=klubben] fört en tynande tillvaro. "Det parlamentariska jämviktsläget som då uppstod gjorde det så gott som omöjligt för oss att agera i frågan om monarkins avskaffande. I stället valde vi att förpuppa oss," förklarar Sten Sjöberg som understryker att man kryper ur puppan så fort jämviktsläget upphör. "Vi vill för allt i världen inte få skulden för ett socialdemokratiskt valnederlag," säger fackbasen för 5000 telearbetare i Stockholm.

När det stod klart att det skulle bli kungabröllopp kunde inte Sjöberg agera genom sin förpuppade organisation utan valde i stället sin fackorganisation – avd 4001 i Statsanställdas förbund. Den Sjöbergiska motionen antogs utan reservationer och bland annat följande kommer att basunerar ut i det vackra junivädret från LO-borgens kongress lagom till kungens och Silvias bröllop:⁴³²

- Att den svenska monarkin är betydelselös, egenartad och synnerligen kostsam.
- Det är absurt att 5.9 miljoner anslås till kungens hovhållning eftersom pengarna kunde användas till mycket förnuftigare ändamål.
- Att det är en liten hård kärna konservativa politiker som tillsammans med en överklass som anser det lämpligt att kungen markerar att rättigheter skall ärvas.
- Att det lösa höljet kring denna rojalistiska kärna består av känslomässigt påverkat folk.
- Att många av dom som brukar sluta upp för att få se en skytt av kungen på hans eriksgata bl a har dåligt klart för sig hur en demokrati fungerar.

Sten Sjöberg firade kungabrölloppet med att rensa ogräs i trädgården utanför sitt hus på Rådmansö vilket han påstod var en symbolisk handling. Han medgav sig titta på TV även när kungen var i bild "en skenhändelse visserligen men intressant som fenomen".⁴³³ Mitt eget intryck var att Sjöberg uppfattade brölloppet som en parningsritual mellan två grant färgade skalbaggar.

Hovets presstalesman Sten Egnell sammanfattade läget 1976 som "De republikanska förhoppningarna fanns där men de grusades av att kungen snabbt skaffade sig en profil. Tradition har folk behov av. Politikernas nälstingspolitik är inte förankrad hos folket. Dessutom har vi draghjälp av veckopressen."⁴³⁴ [Aftonbladet däremot tryckte upp en talong där man kunde anmäla sitt utträde ur monarkin.]

Bland övertygade republikaner insåg man tidigt vilket trumfkort kungahuset hade fått med drottning Silvia. – Det är hennes förtjänst att vi ombildades [till stiftelse], säger Sten Sjöberg. Han är före detta ordförande i före detta Republikanska klubben. En verksamhet som för två år sedan [1990] konverterades till blygsam stiftelse. Under trycket av drottningens popularitet. Den republikanska återväxten är det dåligt beställt med. Men Sten Sjöberg framhåller att farbröderna fortfarande är tillräckligt många för att inte behöva stänga butiken helt. – Ungdomen säger att frågan inte är viktig. Men det beror ju på att ingen berättar om konsekvenserna. Att kungahuset årligen kostar oss 24 miljoner kronor. Den "statliga propagandan", kallar han den. Det faktum att det skrivs om kungahuset befäster monarkins position. Liksom det faktum att de inte har trampat i klaveret. I alla fall inte drottning Silvia.⁴³⁵

⁴³² Jacob Wennerberg. Kungahusets fiende nr ett! Göteborgs Tidningen, 1976-04-11.

⁴³³ Svenska Dagbladet, 1976-06-20.

⁴³⁴ Intervju med Sten Egnell. Kvällsposten, 1976-04-12.

⁴³⁵ Tom Hansson. Brölloppet blev dödsstöten för republikanerna. Svenska Dagbladet, 1993-12-19.

Vidimerad av Sten Sjöberg har Silviaeffekten tagits för given. Dock sjönk samtidigt antalet medlemmar i Rojalistiska föreningen. Apatin grep förmodligen omkring sig efter allt ståej med lagstiftning, tronskifte och bröllop. Budskapet verkar inte heller varit så inspirerande. Sjöberg ville ha en maktlös president modell Västtyskland eller som i Schweiz där statsråden turas om att representera landet.⁴³⁶

Den alternativa förklaringen var att 68-radikalismen successivt avklingade. Även i t ex Norge ökade monarkins popularitet så att kung Olav 1985 var landets mest beundrade person. Det republikanska budskapet låg inte längre i tiden.⁴³⁷

*

1997 upplevdes Stiftelsen republik som nära döden och svårartat passé. Det var dags för en generationsväxling. Det året skrev två studenter Magnus Simonsson (1976-) och Fredrik Grinder (f. Högberg) (1976-) en insändare i tidningen Arbetet om ämnet republik som de undertecknade "Föreningen Republik 2000" trots att någon sådan förening inte existerade. Efteråt blev de kontaktade av personer som ville gå med i föreningen. Detta ledde så småningom till ett konstituerande möte för "Republikanska Föreningen" (RepF) den 6 november 1999 med Simonsson som ordf fram till 2001. Stiftelsen republik överlät sina kvarvarande pengar 71 390 kronor (förmodligen var detta i samband med Sten Sjöbergs död 2004 då stiftelsen förefaller ha likviderats).

Republikanska föreningen är i sin nuvarande form en förnygrad upplaga av Republikanska förbundet med liknande stadgar, målsättning, argument och medlemskader. Från 2001 ger den ut en nättidning Republikanen, från 2011 omdöpt till Reform. Från 2002 är ordf en riksdagsledamot vilket har gett stort genomslag i debatten. Föreningens valspråk är "Vi vill ha demokrati – fullt ut". Lite klatschigare: "Hellre folkmassa än arvsmassa". 2004 hade föreningen 3700 medlemmar och har fortsatt att växa. 2008 hade föreningen en webbenkät på hemsidan. Majoriteten stödde argumentet "Monarkin representerar en föråldrad samhälls- och människosyn", 2:a var "Monarkin är odemokratisk", 3:a var "Kungahuset kostar för mycket". 2004 efter Brunei planerade föreningen en större kampanj. I planeringsgruppen ingick flera framstående pr-konsulter.⁴³⁸ Kampanjen tycks dock, liksom föreningens övriga verksamhet, ha kommit av sig när Birgitta Ohlson (fp; 2002-2005) slutade som ordf. Politiskt uppges rörelsen numera splittrad i "rödgardister, vattenmeloner, vänstersossar och liberaler". Kanske ett dåligt recept. Från 2011 utreder föreningen en alternativ författning. Det finns även en fristående nättidning "Republik! Nu!" (aktiv 2001-2005; redaktör Henrik Arnstad).

Kostnadsargumentet för numera en tynande tillvaro. Det svenska kungahuset är mycket billigt i drift. CGs ceremoniel bekostas av ett mycket njuggt apanage och man slipper kostnaderna för valet av en president vart 4:e år. Det händer t o m att CG går in med privata pengar. En president skulle förmodligen behöva göra "mera väsen av sig" för att synas. 1970 gjordes faktiskt en jämförelse med andra statschefer. Empirin var blygsam men slutsatsen klar: Ju mer demokrati desto dyrare statschef.⁴³⁹ Några exakta siffror för vad kungahuset kostar är dock svåra att ge eftersom dess verksamhet även finansieras indirekt genom försvaret, polisen, UD, fastighetsverket, kommunerna, gåvor o s v. I motsats till statliga verk bär inte kungahuset sina egna kostnader.

⁴³⁶ Arne Sundberg. Störta kungen. Lektör, 1974:49.

⁴³⁷ Gudmund Hernes. Walking with Kings. Scandinavian Review, 1988:2, s 7-13.

⁴³⁸ Anna Careborg. Aftonbladet, 2004-11-12.

⁴³⁹ Så mycket kostar kungen & hans kollegor. Hemmets Journal, 1970:39.

2003 bildade Birgitta Ohlsson "Riksdagens Republikanska Sällskap" (RRS) som har lagt ett stort antal motioner. Det året föredrog 273 av 349 riksdagsledamöter republik men så många ingick inte i nätverket.⁴⁴⁰ De partier som har kravet på republik inskrivit i partiprogrammet är Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Miljöpartiet.

Det finns ett politiskt parti Republikanerna med programmet att monarkin skall avskaffas. Vid riksdagsvalet 2006 fick partiet två röster. Första namn på listan var Bertil Ålund (1918-) med främsta merit att ha publicerat en engelsk översättning av Vilhelm Mobergs stridsskrift "Why I am a Republican".

Även en undervegetation av republikanska grupper och föreningar finnes. De jag hittat är "Vågra betala Victorias bröllop" (2009-), "Republikens dag" (2005-) som firar en nationaldagen utan kung och "Republikanska seglare" (1967-) som utsett nationaldagen till republikens dag och genomför en regatta den dagen:

Föreningen fick kämpa hårt för att bli godkänd som Segelsällskap. Seglarförbundet fruktade att ytterligare föreningar som "Nynazistiska Segelsällskapet" skulle bildas. Tidig medlem var Olof Palme. Föreningen hade från 1970 en två meter hög glasfiberstaty av Tage Erlander som vandringspokal som delades ut till den person som under det gångna året utfört en berömlig republikansk gärning. Bland pristagarna märks C H Hermansson (1971), Ingvar Carlsson (1986) och Annette Kullenberg (1990).

Pokalen blev tyvärr stående på restaurang Kvarnen vid Medborgarplatsen efter en tvist någon gång efter 1991. Som ersättning inrättades kappseglingen "Kungakronan", som går ut på att hinna först till en för ändamålet tillverkad kunglig ryttarstaty uppställd på en klipphylla vid Solöfjärden i Stockholms skärgård. Vinnaren får rycka kronan av kungen och sänka den på 44 meters djup.

Tonen inom föreningen är rå men hjärtlig. Ordf Per Edström år 2000: "[Jag kan] vid början av detta nya årtusende bara konstatera att allt har blivit vid det gamla och att konungariket fortfarande vilar som en tyngd över vårt fria tänkande. Kronprinsessan har klivit ur veckopressen till en bild på ett officiellt sverigefrimärke och slickas baktill av hela det svenska folket."

Vid bildandet 1967 var de 20-30 stycken. Som flest var de ett par hundra. År 2002 var det bara ordf Per Edström kvar. Regattan 2009 var inställd, men anslutningen året 2010 var god, vilket noteras med tillfredsställelse av Republikanska föreningen till vilken RS verkar affilierad.

Den 19-20 juni 2010 bildade RepF och sex andra republikanska föreningar paraplyorganisationen Alliance of European Republican Movements (AERM).

*

Republikanska föreningens motpart "Rojalistiska Föreningen" (RojF) har sitt upphov i en studiecirkel om kungahuset hösten 1976 ledd av redaktör Gunnar Elde.⁴⁴¹ Ytterligare två deltagare var Patrik Åkesson och Leif Larsson. Dessa bildade en arbetsgrupp som kontaktade intresserade personer. Rojalistiska föreningen konstituerades den 6 juni 1978 i Historiska museets lokaler i Stockholm. Cirka 700 personer hade anmält intresse. Som ordf valdes Magnus Rosensparr. Denne tillhörde en äldre generation monarkister vars motiv för att behålla monarkin, "Det monarkistiska statsskicket i ett kristet Norden är grunden för Sveriges existens i den europeiska kulturgemenskapen", har försvunnit ur debatten. Föreningens stadgar kan sammanfattas som att stödja den svenska monarkin inom ramen för författningen. Medlemmarna är solid medelklass. Föreningen ger från 1978 ut tidningen Rojalisten. I

⁴⁴⁰ SVT Rapport, 2003.

⁴⁴¹ Patrik Åkesson. Historik. Rojalisten, 1998:3.

samband med grundandet förefaller en tidigare förening ”Rojalistiska sällskapet” ha gått upp i RojF. Den bildades 1966 med ett sista livstecken 1978 då styrelsen protesterade mot CGs statsbesök i Sovjetunionen.

Ordf Patrik Åkesson och 1:e vice ordf Lennart Stockblad i RojF fick 1997 & 2006 företräde för CG. Annars verkar föreningen sakna direkt kontakt med hovet men uppmuntras på omvägar. Mest namnkunnige medlemmen är Fredrik Reinfeldt, 2:e vice ordf 1999. Dennes ståndpunkt, förmodligen identisk med föreningens, var: ”I detta Sverige, där så mycket har utformats eller styrts av en och samma politiska maktsfär, har vi ett stort behov av en institution vars oberoende från partipolitisk hänsyn aldrig kan ifrågasättas. ... Här framträder monarkin genast som en institution vilken inte har intagits eller kan ägas av socialdemokratin. Det gör den skrämmande nog närmast unik som företeelse i Sverige.”⁴⁴² 10 år senare var RojF snarast en kulturförening utan politisk agenda. Medlemmarna förefaller trötta på att monarkifrågan degenererat till ”politisk gytjebrottnings” och vill syssla med sitt.

En ny förening ”Rojalistiska sällskapet” är en utbrytarförening ur RojF som inte tillät lokalföreningar. ”Den 2/3 1988 samlades ett 50-tal medlemmar i Rojalistiska Föreningen på S:t Gertrud i Malmö. Man hade överläggningar angående att få en viss självständighet och egen kassa. Efter ingående diskussioner beslöts att bilda en suverän förening. Namnet förslags bli Rojalistiska Sällskapet och en interimsstyrelse bildades.”⁴⁴³ Liksom RojF är RojS en opolitisk stödförening för kungahuset. Ordf 1988-93 var Thor von Rahden, 1993-96 Bertil Hedding, 1996-? kabinettskammarherre Peder Bonde. Sällskapet för en undanskymd tillvaro med möten två gånger om året: ”Vi inleder med att sjunga Kungssången, sedan dricker vi Konungens skål och skålar med kungen som vi har ett fotografi på framme. Vi avslutar mötena med att sjunga nationalsången.”⁴⁴⁴ Som det ibland påpekas, monarkin är inte bara politik, det är ett sätt att leva och umgås.

Ytterligare en förening, studentföreningen ”Förenade monarkister”, bildades 2004 med omväxlande Michaël Lehman och Jacob E:son Söderbaum som ordf men förefaller nu nedlagd. Föreningens ideal var konservativa enligt de äldre idealen. Lehman beskrev sig som ”reaktionär punschromantiker”. Även Söderbaum var reaktionär: ”Det är av vital betydelse för monarkin, att medlemmarna av kungafamiljen lever upp till de heliga ideal som det av hävd är furstars lott att leva upp till.”⁴⁴⁵

Även monarkisterna organiserar sina riksdagsledamöter. 2003 bildades ”Riksdagens Rojalistiska Nätverk” (RRN) med moderaten Henrik S Järrel som ordf. Enligt honom själv bara två timmar efter republikanernas initiativ. Järrel efterträddes 2007 av moderaten Cecilia Magnusson. Hon var tidigare pr-ansvarig och nu 2:e vice ordf i Rojalistiska föreningen. RRN hade 2010 cirka 50 medlemmar från alla partier utom Miljöpartiet och Vänsterpartiet. RRN och även rojalistiska sympatisörer hävdas stå på en sändlista från hovets informationsavdelning.⁴⁴⁶

Lunds 30-novemberförening (1965-) och dess motsvarighet i Stockholm Narvaförbundet (1974-) är väl de som genom åren mest demonstrativt har hyllat den svenska monarkin (eller åtminstone ätterna Vasa och Pfalz stormaktsambitioner). Narvaförbundet genom ett fackeltåg från Östermalmstorg till Karl XII:s staty i Humlegården (från 1983 på gata motdemonstrationerna ersatt med en kransnedläggning vid Karl XII:s grav i

⁴⁴² Mats Ögren (red). För Sverige – Nuförtiden. En antologi om Carl XIV Gustaf. Bokförlaget DN, 2006.

⁴⁴³ Rojalistiska Sällskapet. Stadgar. 1988.

⁴⁴⁴ Martin Wingren. Skål för Konungen! Lokaltidningen Helsingborg, 2010-11-08.

⁴⁴⁵ Jacob E:son Söderbaum. Artikel om Daniel Westling. Expressen, 2008-06-06.

⁴⁴⁶ Robert Aschberg. Intervju med Camilla Lindberg (fp). Radio 1, 2011-06-23.

Riddarholmskyrkan), och Lützenförbundet som 1976 och framåt haft kransnedläggning till Gustaf II Adolfs ära.⁴⁴⁷ Kopplingen monarkism – extremhöger förefaller inte längre existera eftersom förespråkarna har avlidit eller övergått till annan verksamhet. Det enda som återstår är ett fotografi från den 13 februari 1992 där CG vid ett besök på fryshuset i Stockholm kastar pil i festlokalen Höder Dart tillsammans med några medlemmar av Sthlm Skins. ”Lipstick traces” som det kallas. Senare reaktioner från det hållet har varit utpräglat fientliga. Vid CGs nyinviqning av Sofielundsskolan i Malmö den 18 februari 2011, där flertalet av eleverna kom från Somalia, var reaktionen på sajten nationell.nu ”Det är vad man kan förvänta sig av en fransk jude. Jag kräks över den svenska monarkin”. CG har även deltagit i muhammedanska och judiska religiösa ceremonier.

Ett udda inslag var föreningen Kungliga svenska monarkins vänner under ”supermonarkisten” friherre Knut af Ekenstam (självutnämnd – i det civila vaktmästare) som med oregelbundna mellanrum 1976-1984 gav ut ett kverulantiskt medlemsblad. Andra sammanslutningar var ”Oscarianerorden”, ”Neogötiska förbundet”, ”Rojalistiska klubben” (en sammanslutning av Sigtunaelever) och ”Sällskapet för monarkins bevarande” (SMB) (1960-):

SMB var ett litet exklusivt ordenssällskap, nio personer 1965. Bland medlemmarna märktes moderatpolitikerna Håkan Hagwall och Kjell Treslow. Stadgan bestod av en enda paragraf: ”Sällskapet åligger att uti kungariket Sverige bevara det monarkistiska statsskicket”. Detta tolkades i början som att vid sammankomsterna bara äta monarkistiska maträtter som slottsstek, prinskorv, prinsesstårta, drottningssylt och napoleonbakelser. Senare skrev dock Treslow tillsammans med Björn Tarras-Wahlberg en debattbok om statsskicket.⁴⁴⁸

*

Vid socialdemokraternas partikongress den 1 oktober 1969 ersattes Tage Erlander som ordf av Olov Palme. Flera motionärer var oroliga för att CG skulle hinna bli kungamyndig innan grundlagsutredningen var klar. Österhaninge arbetarkommun motionerade om ytterligare höjd myndighetsålder för tronföljaren från 25 till 30 år. Detta avslogs med motiveringen att det fanns viktigare saker att kämpa för & att man riskerade dra löje över sig. Ingvar Carlsson hade t o m framfört ett förslag om 35 år.⁴⁴⁹

Monarkisterna var faktiskt inte helt negativa till en höjd myndighetsålder. Det behövdes trots allt en lång förberedelse för ett ämbete motsvarande en västtysk president. Normalt var man inte kvalificerad till ett sådant ämbetet förrän man närmade sig de 50. Vare hur som helst med det. 1994 sänktes myndighetsåldern för tronföljaren till samma som för befolkningen i övrigt: 18 år. Om kronprinsessan Victoria avlider i förtid får prinsessan Estelle det ännu tuffare än CG.

Vid socialdemokraternas partikongress den 6 oktober 1972 påstod Palme att monarkin i och med Torekovkompromissen hade reducerats till en ointressant plym som vid behov kunde ryckas bort ur författningshatten. Sverige skulle således bara vara ”ett penndrag” från republik. (Det han syftade på var att regeringsformen formulerats så att orden ”Konungen eller drottning, som enligt successionsordningen innehar Sveriges tron,” i §5 kunde bytas ut mot ordet ”Presidenten” utan att texten i övrigt behövde ändras. Ingen nyhet. Så var det redan i förslaget 1961.) Palmes liknelse om plym påstås vara hämtad från slutraderna i pjäsen Cyrano de Bergerac, där den döende hjälten säger att han nu förlorat allt utom sin plym.⁴⁵⁰ (En

⁴⁴⁷ Thomas Hübinette. SNF – extremhögerens gubbmaffia. Expo : Demokratisk tidskrift, 1997:1, vol 3, s 10-15.

⁴⁴⁸ Christina Ollén. Monarkister gillar prinsar också. Gaudeamus, 1965:2.

⁴⁴⁹ Leif Andersson, Ingvar Carlsson & Agne Gustafsson. Författningsreform - nytt alternativ. Tiden, 1963.

⁴⁵⁰ SAP-Congress, 1972:989-1012. Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti, Protokoll, 25:e kongressen, 1972, Vol. 2.

kanske inte helt väl vald liknelse. I pjäsen hänvisas till *panache*, som visserligen är synonymt med plym men som snarast associerar till bravur, elegans och krigarära.) Ingen av partiets republikaner förefaller ha varit nöjd med uttalandet. En politisk process för att montera ned även monarkins symboliska makt pågick redan från början:

1. Riksdagens högtidliga öppnande (enligt riksdagsordningen 1723) avskaffades.
2. Privilegiet att adla personer upphörde. (Det hade dock inte tillämpats sedan 1902.)
3. Privilegiet att utdela de Kungl. Riddarorden (Serafimerorden, Svärdsorden, Nordstjärneorden och Vasaorden) till svenska medborgare upphörde. (Dessa utdelades av statschefen, i regel endast till högre tjänstemän såsom verkschefer och medförde medlemskap i en ordensloge för vilken statschefen var stormästare.)
4. De statliga verken, institutionerna och ambassaderna förlorade 1975 prefixet Kungl. Detta hade skett genom ett administrativt beslut eftersom något politiskt beslut om att införa prefixet inte fanns. Beslutet meddelades av någon anledning enbart muntligt. Initiativtagaren påstås ha varit Carl Lidbom (s).
5. Statschefens rättsliga immunitet togs bort (men återinfördes i tid till propositionen).

Monarkisterna å sin sida satsade uppenbarligen på ett återställarprogram. 1979 såg det ut som:⁴⁵¹

1. Att Sveriges statschefs ställning som nationell symbol över de politiska partierna garanteras genom att ämbetet ärvs med fullt kognatisk [könsneutral] tronföljd.
2. Att kungen, som står över partierna, är regeringsbildare.
3. Att den 6 juni blir allmän helgdag.
4. Att riksdagens högtidliga öppnande återinförs.
5. Att kungens ämbetsutövning får rättvis publicitet.
6. Att prefixet "Kungl." återinförs.
7. Att kungen återfår rätten att dela ut ordnar.
8. En aktiv opinionsbildning för den konstitutionella monarkin.

20 år senare var monarkisternas kravlista:⁴⁵²

1. Låt de statliga verken åter bli kungliga.
2. Återinför ordensväsendet.
3. Kungen skall åter bli regeringsbildare.
4. Återför kungens rätt att adla, något i stil med hedersdoktor.
5. Återinför kröningen.

Monarkisterna hade faktiskt under tiden fått visst genomslag med sina krav:

1. Könsneutral [fullt kognatisk] tronföljd infördes 1980.
2. Statschefen presiderar över nationaldagen den 6 juni (inrättad 1983 av justitieminister Carl Axel Petri, uppenbarligen som något av ett privat initiativ; från 1996 salutdag; från 2005 även helgdag).
3. Prefixet Kungl. återinfördes (i det tysta) för lärosäten och institutioner.
4. Serafimerorden kan (sedan 1995) tilldelas medlemmar av det svenska kungahuset. Medaljerna har numera samma funktion som ordnar. De högre valörerna är reserverade för samhällets toppar.
5. Publiciteten om statschefens ämbetsutövning har ökat (om än från en låg nivå).

Men kampen går vidare:

1. Kungen är inte längre svenska kyrkans överhuvud i och med att kyrkan skildes från staten år 2000. Men han fortsätter att delta vid ärkestiftets viktigare ceremonier.
2. Regeringskansliet slutade 2004 att underteckna internationella avtal i namn av statschefen utan skriver i stället "Konungariket Sveriges regering". Detta beror enligt juristen Nicklas Vabi på att CG inte har

⁴⁵¹ Rojalistiska föreningen. Förslag till handlingsprogram. Rojalisten, 1979:4.

⁴⁵² Rojalistiska föreningen. [Kravlista.] Rojalisten, 1998, nr 2.

någon roll vid tillsättningen av regeringen. CGs förmodligen sista underskrift var ett avtal med Thailand 2003 om att svenskar skulle få avtjäna sina straff i Sverige.

Monarkisterna förefaller eftersträva en roll för monarken motsvarande en tysk president med huvudsakligen representativa uppgifter och med befogenheter att ingripa vid regeringskriser. Den tyske presidenten betraktas som en "pouvoir neutre" enligt Benjamin Constants terminologi vilket stämmer väl med den svenska inställningen att kungen står över partierna. Monarkin har med tiden fått ett drag av skådespel. Alla låtsas som om den är betydelsefullare än den enligt grundlagen är. Republikanen Sven Ulric Palme hade en speciell term för den: Skuggmonarki.

Skyttegravskriget påstås bero på att parterna finner motsidans argument irrelevanta. "På den rojalistiska sidan så är de vanligast förekommande argumenten de som säger att kungen gör bra PR utomlands, att kungen har bättre förutsättningar att företräda folket än en president skulle ha, och att kungen utgör en samlande kraft i svåra tider. På republikanernas sida så handlar de vanligaste argumenten om att monarkin är odemokratisk, att den bryter mot jämlikhetsideal och att kungahusets medlemmars rättigheter kränks."⁴⁵³ Personangreppen på CG skadar visserligen monarkins anseende men kränker samtidigt CGs medborgerliga rättigheter. Rojalister och republikaner har därför en gemensam fiende i skandalskribenter. Den troligaste effekten av skandalskriverierna, att CG ersätts av kronprinsessan Victoria, ligger inte heller i republikanernas intresse. Ett reformerat kungahus är svårare att avskaffa.

Beskyllningarna av CGs far för att vara nazist verkar inte ha spelat någon som helst roll i författningsdiskussionerna utan varit en debatt vid sidan av. Var kommer då beskyllningarna ifrån? De tre som skrivit om saken, journalisterna Annette Kullenberg, Per Svensson & Staffan Skott, har stött sig på gamla artiklar från tiden för Edmunds död där beskyllningarna tillbakavisas men läsaren inte får veta vem som framfört dem. De troligaste källorna verkar vara kommunister och danska och norska flyktingar som då och senare starkt kritiserade eftergiftspolitiken mot Tyskland och särskilt transiteringarna. Edmund & Sibylla har fått personifiera den politiken.

Inte heller CGs sexuella snedsprång har påverkat författningsdiskussionen. Enskilda ledamöter har tagit avstånd från honom som person och opinionsstödet för monarkin som statsskick har tidvis sjunkit – men alltid återhämtat sig. Det skulle förmodligen behöva ledas i bevis att monarkin som institution fördärvar samhällsmoralen. Sådana försök har gjorts men inte övertygat.

*

Riksdagens republikaner har under årens lopp lämnat in ett imponerande antal resolutioner som varierar mellan det radikala (att helt avskaffa monarkin) och det småaktiga (att avskaffa den beridna högvakten vilket skedde 1987; den är idag underfinansierad och fortlever genom privata donationer). 1988 (?) framförde LO-tidningen ett förslag att göra samma sak med kungahuset. Om det viktigaste argumentet mot monarkin är att den representerar "en föråldrad samhälls- och människosyn" anar man en svårighet att omsätta motståndet i lagparagrafer. Dels är varje paragraf ett angrepp mot väljarnas människosyn, inte så uppskattat, dels har även monarkin en viss självbevaringsdrift så att den följer med sin tid. En kort historik:

⁴⁵³ Daniel Blihd. Monarkidebatten - En analys av de båda sidornas argument. Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen, vt 2009.

På den gamla onda tiden var kungarna enväldiga eller av guds nåde. Detta avskaffade redan Gustaf V som tänkte sig monarkin ungefär så här: "Det är min bestämda mening att en konstitutionell konung under vanliga förhållanden icke bör uppträda såsom ledare i den ena eller andra riktningen annat än i undantagsfall. Men under nu rådande stora världskris har jag ansett det vara min oavvisliga plikt att vid flera tillfällen söka hjälpa landet ur stundens svårigheter".⁴⁵⁴ "Symbolmässigt" innebär detta att nationen är viktigast, därefter monarken och folket. Konstitutionen är av mindre vikt. "Med folket för fosterlandet" som Gustaf V uttryckte det i sitt valspråk. Detta skapade konflikter under hela hans regeringstid 1907-1950.

En konstitutionell monark av modernt snitt är underställd lagarna och tjänar riket. "Plikten framför allt" som Gustaf VI uttryckte det i sitt valspråk. Symbolmässigt innebär detta att konstitutionen är viktigast, därefter nationen, monarken och folket. Monarken är mera av en tjänsteman. Detta fungerade väl under hela hans regeringstid 1950-1973. (Öknamnet på Gustaf VI var mycket riktigt "herr Pliktén".) Helst hade han velat ha den brittiska monarkens rättigheter: "Rätten att bli konsulterad, rätten att uppmuntra och rätten att varna".⁴⁵⁵ Detta är rättigheter som CG vid olika tillfällen tagit sig men som alltid (med rätt eller orätt) protesterats som ett brott mot Torekovkompromissen.

CGs valspråk "För Sverige – I tiden" handlar mera om anpassning och överlevnad. En intervjustudie med CG m fl 2003-2004 sammanfattade den som "the royal five R's":⁴⁵⁶ (1) Royal: "Being royal is a state of being: of someone set apart normally through an official ceremony or the constitution." (2) Regal: "Being regal is acting in a royal manner appropriate to the circumstances." (3) Relevant: "Being relevant means sharing an affinity with a large number of stakeholder groups." (4) Responsive: "Being responsive means to evolve with changing times." (5) Respected: "Since the monarchy no longer is taken for granted its existence depends on earning the respect of the people." CG har senare uttryckt det som att "Svenska folket ställer indirekt krav på hur deras monark agerar." Eller som amerikanerna uttrycker det: Varje folk har det styrelseskick som de förtjänar.

Detta med att kungen som nationell symbol har att framträda i händelse av behov fortsätter att vara ett argument. Enligt CG är monarkens stora uppgift att ena landet i svåra situationer.⁴⁵⁷ I samband med CGs tsunamital 2005 framställdes det av den norske statsvetaren Carl-Erik Grimstad som att Torekovkompromissen måste tolkas som en kunglig rätt att "varna" det politiska systemet.⁴⁵⁸ Detta förnekades av socialdemokraternas partisekreterare Marita Ulvskog. Historiskt har argumentet av republikanerna alltid avfärdats med en fnysning: "Endast i onormala tider [såsom krig och katastrofer] kan monarkin fungera normalt. ... Det är inför denna eventualitet som kungen [Gustaf V] håller sig med 120 hovmän i grader från överste till fältmarskalk. Det förefaller en smula överambitiöst."⁴⁵⁹ Men ännu 1978 var det 16 procent av befolkningen som ansåg att kungen hade rätt att gripa in personligen i ett allvarligt krisläge.⁴⁶⁰

Torekovkompromissen handlade ju i huvudsak om vad statschefen inte skulle befatta sig med. Kvarvarande skyldigheter räckte till kanske två veckors arbete per år. Vad skulle regenten egentligen utträta när han eller hon inte regerade så att han eller hon inte förvandlades till en anakronism? Vid regeringsformens 20-årsjubileum fick CG ta emot tacktal för att han mot alla odds lyckats "fylla sitt ämbete". Det verkar delvis ha skett under radarn och enligt principen "allting som inte protesteras är tillåtet". Men hur det gick till tillhör ett annat kapitel.

⁴⁵⁴ Kung Gustaf V. Tal på 85-årsdagen den 16 juni 1943.

⁴⁵⁵ Stig H:son-Ericson. Memoarer : Vita havet. Segling i kungliga farvatten. Bonniers, 1976.

⁴⁵⁶ John M T Balmer, Stephan A Greyser, Mats Urde. (aug 2004). Monarchies as Corporate Brands. Bradford University School of Management. Working Paper No 04/24.

⁴⁵⁷ Mats Nyström: Kung i tiden - Intervju med Carl XIV Gustaf inför 60-årsdagen. SVT1, 2006-04-30, kl 20:15-20:45.

⁴⁵⁸ Carl-Erik Grimstad. [Debattartikel.] Dagens Nyheter, 2005-01-23.

⁴⁵⁹ Hans Haste. Stockholms Republikanska Klubb. Odaterad. Omkring 1955.

⁴⁶⁰ Sifo, 1978-04. I: Aftonbladet, Dagens Nyheter & Svenska Dagbladet, 1978-05-30.

Ett udda inslag vid jubileet var alla dessa gamla republikaner som trots sin tidigare inställning av ”hammaren i huvudet och skäran i halsen” kände sig manade att även de gratulera CG. Den vackraste politiska hyllningsmusiken är när motståndarna gnisslar tänder.